NASR

﴿١١٠﴾ سُورَةُ النَّصْرِ

Buna Sûrei Nasr ve « اذا جاء سوره سی » denilir. Nedenîdir, İbni Mes'uddan buna Sûrei tevdi' dahi denildiği mervîdir, çünkü bunda Hazreti Peygamberin irtihaline bir iyma vardır, Buharîde Hazreti Aişeden: « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ » nâzil olduktan sonra Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem her kıldığı namazda « سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَ بِحَمْدِكَ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى » derdi, rükûunda, sücûdunda bunları çok söyler olmuştu. Yine Buharîde İbni Abbastan: demiştirki Hazreti Ömer beni meclisinde Bedir ihtiyarlariyle beraber alırdı, buna, ba'zısı içerilemiş gibi bunu niçin bizimle beraber alıyorsun bizim onun kadar oğullarımız var demiş, Ömer de o bildiğiniz cihetten demiş, yine birgün beni çağırdı, onlarla beraber aldı, sonra anladımki o gün beni onlara göstermek için çağırmış, dediki: « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ » kavli ilâhîsi hakkında ne dersiniz: ba'zıları bize nusret ve fetih ihsan edildiğinde Allaha hamd ve istiğfar etmemiz emr olundu, dediler, ba'zısı da sükût etti, bir şey

söylemedi. Bana sende mi böyle söylüyorsun; ya İbni Abbas; dedi, ben hayır, dedim, ya ne diyorsun? Dedi,

o, dedim: Resulullahın ecelîdir ona onu bildirdi; Allahın nusreti ve fetih geldiği vakıt o senin ecelin

alâmetidir, artık « فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا » buyuruyor

dedim, Ömer benim bildiğim de ancak söylediğindir, dedi.

Âlûsî der ki: İbni Abbastan ve gayrisinden müteaddid rivayetlerde: bu Sûre nâzil olduğu zaman

aleyhissalâtü vesselamın

Sh:»6234

« نُعِيتُ اِلَىَّ نَفْسِى = bana vefatım haber verildi» buyurduğu vârid olmuştur. Beyhekînin

rivayetinde: «bu Sûre nâzil olduğunda aleyhissalâtü vesselâm Hazreti Fatime radıyallahü anhayı çağırıp «

قَدْ نُعِيتُ اِلَىَّ نَفْسِى » buyurmuş, o da ağlamış, sonra da gülmüş, sorulduğunda Hazreti

Fatime demiştir ki: vefatını haber verdi, ağladım, sonra da bana ehlimden ilk lâhık olacak sensin dedi

güldüm demiştir اهـ. Bunun Hıccetülvedâ'da teşrık günlerinde, ya'ni Mekkede nâzil olduğuna dair bir

rivayet vardır, bundan Mekkî olduğunu zann etmemelidir, çünkü medenî demek esahhı kavle göre yalnız

Medîne içinde nâzil olan demek değil, Medîneye hicretten sonra nâzil olan demek olduğundan ondan sonra gerek seferde ve gerek hazerde, gerek Medînede ve gerek Mekkede nâzil olanların hepsine Medenî denilir. Maamafih gerek evvel, gerek sonra Mekkede nâzil olanlara mekkî diyenler de olmuştur. Bu ma'na ile buna da mekkî denilirse de yanlış anlatılmamalıdır, en doğrusu evvelkidir. Ve denilmiştirki: bu Sûre, âyet i'tibariyle değil, fakat Sûre i'tibariyle Kur'ânın en son nâzil olanıdır. Âlûsînin kayd ettiği vechile Müslim ve İbni ebî şeybe ve İbni merdûye İbni Abbastan şöyle rivayet eylemişler: bütün Kur'ândan en son nâzil olan Sûre « اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ » dır. اهـ. Bununla beraber Beyzavîde ve sairede çokları bunun fethi Mekkeden evvel nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bahirde, Hayber gazasından dönüşte nâzil olduğu ve bundan sonra Resulullahın iki sene yaşadığı zikr edilmiştir. Hattâ Hayber gazası yedinci sene olduğu cihetle iki seneden ziyade eder. Ve şu halde Peygamberin vefatını îyma etmesi vefatı sıralarında nâzil olmasından değil, alâmatını sayarak önceden haber vermiş olmasındadırki iki üç sene evvel gayb haberi verilmiş, ya'ni nusret, fethi gelmek ve nâsın islâma alay alay girmeğe başladıklarını görmek, bu üç muvaffakıyyeti görmeden sen vefat etmiyeceksin, fakat bunları gördüğün vakıt Rabbına gitmeğe hazır ol denilmiş demek olur.

Âyetleri - Bilittifak üçtür.

Fasılası - ا ح harfleridir.

Bu Sûrede evvelki Sûredeki ıhlâs ve tevhid ile ibadetin mükâfatlarından olarak kevserin Dünyada bir nevi' tezahürü demek olan islâmın feyz-ü intişarı kazıyyesini ihbar siyakında, « وَلِىَ دِينِ » de Peygambere muzaf olan dînden murad Allah dîni olan islâm olduğunu dahi beyan ederek Peygamberin son vazîfelerini bildirdiği cihetle evvelki Sûrenin bir akıbeti olmak üzere onunla mütenasibtir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿٢﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا ﴿٣﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿

Meali Şerifi

Gelip de Allahın nusreti ve feth 1 Gördüğün vakıt nâsı girerlerken Allah dînine fevcâ fevc 2 Artık tesbîh et

Rabbına hamdiyle ve mağfiretini dile, muhakkak ki o bir tevvab bulunuyor 3

1. ﴿اِذَا جَآءَ﴾ - « اِذَا », tahakkuk ifade eden bir zarfı zaman olduğu için fi'li mazîye dahil

olur, şart ma'nasına delâlet ettiği cihetle de mazînin ma'nasını müstakbele kalb ederek şartın istikbalde

tehakkukunu ifade eyler, burada şartı « جَآءَ » ile ona ma'tuf olan « رَاَيْتَ » fiillerinin mecmuudur,

cevabı da « فَسَبِّحْ » ve ma'tufudur.

« اِذَا » nın bu vechile tahakkuk ifade etmesinden dolayı burada makablinin de mülâhazesiyle şu

ma'na hasıl olur:

Sh:»6236

ya Muhammed! Seni gönderen, senin yegâne ma'budun olan Allahın nusreti ile fetih gelecek, hem sen

nâsın Allah dînine fevc fevc girmeğe başladıklarını göreceksin «

﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِىْ﴾ ۰ ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ﴾. ﴿اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ﴾ » buyurulmuştur, sen Allahın resulü olduğun ve evvelki Sûre mazmunu üzere tevhid ve ıhlâs ile Allaha ıbadet ve ubudiyyet edip sırf onun dînine sarıldığın, bu suretle mücahede ederek ona yardım ettiğinden dolayı bunlar muhakkak olacak, işte bunlar tehakkuk ettiği vakıt « فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ » ilh...

﴿نَصْرُ اللّٰهِ﴾ Allahın nusreti -düşmanlara karşı galib ve muzaffer kılacak olan mev'ud yardımı, « نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِالْمُؤْمِنِينَ » buyurulan yardımı ﴿وَالْفَتْحُ﴾ ve fetih- Zemahşerî derki: nasr ile fetih arasında ne fark vardır ki ona atf edilmiş? Dersen!. Derimki: nasr, igase ve düşman üzere üstün kılmaktır, fetih de fethi bilâddır, ve ma'na Resulullahın Araba veya Kureyşe zaferi ve Mekkenin fethidir, Allahın mü'minlere nusreti ve şirk bilâdını onlara fethi cinsidir de denilmiştir اهـ. Râzî tefsîrinde de derki: nasr, matlûbun tahsîline ianedir, fetih de ona müteallık olan matlûbun husule getirilmesidir, nusret fetha sebebdir, onun için atf edilmiştir.

İkinci bir vecih: nusret dînin kemali, fetih dünyevî ıkbaldirki tamamı ni'mettir, bunun nazîri « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » dir.

Üçüncü bir vecih: nusret Dünyada maksuda zafer, fetih de « وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا » buyurulduğu üzere Cennete âid olmaktır. Akvalin azheri nasrın Kureyşe veya bütün Araba galebe, fethin de Mekke fethi olmasıdır اهـ. İbni Abbastan menkul olan da Mekkenin fethidir ki ona «fethulfütuh» ya'ni fetihlerin fethi denilir, netekim buna mukaddime olan Hudeybiye muahedesine de fethi mübîn denilmişti.

Sh:»6237

Şu halde asıl ma'na sade Kureyşe veya Araba karşı nusretin ve Mekke fethinin hususıyyetleri üzerine değil, bunlar ileride bunlara terettüb edecek futuhatın miftahı, islâma futuhat kapılarının açılışı demek olması hasebiyle bu galebe ve fethin gelmesi, gelecek bütün futuhatın gelmeğe başlaması ma'nasına râci' olduğundan dolayı birçok müfessirîn bu nasr-u fethi cinse haml eylemişlerdirki bu ma'na kevserin i'tasında beyan olunan ma'na gibi olarak « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » buyurulan güne işaret olmuş olur. Hıccetülveda'da teşrık günlerinde Minada nâzil olduğu rivayetine göre bu ma'na daha

yakın olur. Ancak bu takdirde « اِذَا » daki istıkbal ma'nası « جَآءَ » fi'ilinde değil, ru'yetin ba'zı kısmı i'tibariyle mülâhaza olunmak lâzım gelir. Bu iyzahtan sonra şu neticeye de gelebiliriz ki fetihten murad yalnız memleket fethinden ibaret olmayıp daha ziyade kalblerin iyman ve islâma fethi demek olur, Mekke fethi üzerine en ziyade terettüb eden futuhat, dîni islâmın derhal intişar edivermiş olması ve yirmi seneden beri Kureyş kâfirlerinin mümaneatinden dolayı hakkın kabulüne kapalı duran kalblerin Mekke ve Taif fethinden sonra akın akın islâma açılıvermiş bulunmasıdır. Onun için Isam demiştirki: « يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا » ya münasib olan, fethin mü'minlere dîn kapısının açılması ma'nasına haml olunması da kalbe çarpan ma'nalardandır اهـ. Yukarılarda da geçtiği üzere Mekkenin fethi hicretin sekizinci senesi Ramazanında olmuştu, Resulullahın meıyyetinde Muhacirîn ve Ensar ve sair mü'minlerden on bin kişilik muntazam bir ordu vardı, ikibin kişi de sonradan iltihak etmişti. Aleyhissalâtü vesselâm Mekkede onbeş gün kaldı, ilk girdiği zaman Ka'benin kapısında durub: « لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ اْلاَحْزَابَ وَحْدَهُ » demişti. Sonra da: ey ehli Mekke! Şimdi ben size ne yapacağım? Dersiniz? Buyurdu. Hayır yapacaksın, kerîm bir kardeş, ve kerîm bir kardeş oğlu, dediler. Haydi

gidiniz siz tulekasınız « اِذْهَبُوا اَنْتُمُ الطُّلَقَاءُ » buyurdu, bu suretle onları azad etti, onun için onlara «tuleka» ta'bir olundu. O zamana kadar islâma girenler birer ikişer giriyorlardı. Buharî Amr ibni selemeden şöyle tahric eylemiştir: demişdirki: feth olunca her kavm, islâm ile Resulullaha mübaderet etti, bütün kabîleler islâma gelmek için Mekkenin fethini gözetiyorlardı, ve onu kavmi ile bırakın eğer onlara galebe ederse o Peygamberdir diyorlardı. Hasenden de: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Mekkeyi feth edince a'rabîler «Allah teâla ehli Mekkeyi Ashabı fîlden korumuşken o mâdemki onlara karşı muzaffer oldu o halde sizin ona eliniz irişmez» dediler ve fevc fevc Allah dînine girdiler اهـ. Bunlardan anlaşılırki fetihten murad cumhurunun dediği gibi Mekkenin fethi olmakla beraber o yalnız adî bir şehrin fethinden ibaret değil, Kâ'benin fethi olduğundan aynı zamanda kalblerin Allah dînine, islâm kapısının umum insanlığa açılışı ve bu suretle fetihlerin fethi olmuştur. Derhal bütün Arabistana ve oradan bütün cihana yayılan islâm futuhatı maddiyye ve ma'neviyyesi Kâ'be kapısının açılmasiyle başlamıştır. Şu da bunu iş'ar eyler: 2. ﴿وَرَاَيْتَ النَّاسَ﴾ -bâlâda söylendiği vechile bu « ﴿رَاَيْتَ﴾ » ye ma'tuf olarak « اِذَا » mecmuunun başına dahil bulunduğundan ﴿جَآءَ﴾ ۰ mecmuu birden bir vakıt ve bir şart olmak üzere mülâhaza edilmek lâzım gelir. Râzînin dediği gibi nâstan zâhir olan Arabın gayriye de şâmil olmak üzere umum insanlardır, fakat bu ta'mim, ibtida Arabdan başladığı

cihetle ilk evvel Arabe masruf olmak ıktiza eder. Onun için ekser müfessirîn, Arab demişlerdir. Asıl maksad da istığrakı hakikî ile her ferdi insanın değil, umumı urfî ile insanlık âleminin duhule başladığını görmek veya bilmektir. « وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » buyurulduğu üzere insanlık hılkatinden ve akılden maksud Allahı tanıyıp ıbadet etmek olduğu cihetle hakkı

Sh:»6239

tanımıyanların « اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ ؕ » hukmünde olduklarına da işaret olabilir. Rü'yetten zâhir olan da gözle görmektir. İki mef'ulüne ta'diye eden ef'ali kulûbdan olarak ılim ma'nasına olmak da mühtemil denilmiştir. Ya'ni Allahın mevud olan nusreti ve fetih geldiği ve sen insanları gördüğün veya eseri haricîsiyle anlayıp bildiğin vakıt ki ﴿يَدْخُلُونَ﴾ giriyorlar,- rü'yet basarî olduğuna göre nâs, mef'ul, bu cümle nâstan haldir, giriyorlarken demek olur. Rü'yet kalbî olduğuna göre de onun ikinci mef'ulüdür. Nâsı giriyorlar gördüğün vakıt demek olur. « دَخَلُوا » buyurulmayıp « يَدْخُلُونَ » buyurulması da hepsinin duhulleri tamam olmuş olmayıp girmeğe başladıklarını ve peyderpey gireceklerini iş'ar eder. Ve işte bu i'tibar iledir ki nâs Arabdan maadaya da şâmil olur ve

istıkbaldeki duhuller de bu hale mütelâhık olacağı anlaşılır. Ya'ni giriyorlar ve girecekler

﴿فِى دِينِ اللّٰهِ﴾ Allah dînine -ya'ni hak islâm milletine ki Allah ındinde dîn odur, ondan başka

dîn isteyenin dîni kabul olunmaz. «

﴿اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾. ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ » dir. Allaha

tav'an teslim olup da inkıyad etmiyen nihayet kerhen inkıyad etmeğe mecbur olur, ona irca' edilir. «

وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ » Öyle giriyorlar ki ﴿اَفْوَاجًا﴾ fevc fevc: alaylarıyla cemaat cemaat. Bu da nâsa râci'

olan « يَدْخُلُونَ » zamirinden haldir. Râgıb der ki: fevc, sür'atle geçen cemaattir, mutlak cemaat

ma'nâsına da gelir اهـ. Şu halde her iki ma'na ı'tibariyle bizim alay ta'birimize müşabihtir. Burada mutlak

cemaat ma'nasına olmakla beraber efvacen diye cemi'lenmesi haysiyyetiyle de fevca fevc, alay alay demek

olacağından dolayı bu dühulün peyderpey gelen bir geçid resmi manzarası ifade etmiş olacağından gaflet

olunmamak ıktiza eyler. Bu manzara ise « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ » va'di mucebince bu

hak dînin bütün dînlere galebesinin zuhuru

manzarasıdır ki bu, Mekkenin fethi ile Resulullahın vefatı arasında başlamıştır.

Ebu Ömer İbni Abdül'berr demiştir ki: Resulullahın vefatında Arabda kâfir kalmamıştı, Mekkenin fethini müteakıb Huneyn ve Taif muharebelerinden sonra hepsi islâma girmişti, kimi kendi gelmiş kimi de fevc fevc vefdlerini murahhas hey'etlerini göndermişlerdi, İbni atıyye de demiştir ki bunun kâfir kalmamıştı demesinden murad Allahü a'lem put perest Arab kalmamıştı demek olmalıdır. Çünkü Benî tağlib Nasârâsı Resulullahın hayatında henüz islâma girmiş olmayıp cizye vermeği kabul eylemişlerdi. O halde murad ehli Mekke, Taif, Yemen, Hevâzin ve emsali abedei evsan olmuş olur اهـ. Ikrime ve Mukatilden bir rivayette de nâstan murad ehli Yemen denilmiş, onlardan yedi yüz kişi murahhas (vefd) olarak gelmiş islâmı kabul etmişlerdi. Bu münasebetle « أَلْاِيمَانُ يَمَانٍ وَ الْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ » iyman, Yemanîdir, hikmet de Yemanîdir, ya'ni Yemen tarafına mensûbdur, hadîsi de ma'ruftur. Mekkenin fethiyle akıbindeki Huneyn muharebesi ve Taif muharasından başka bir harb olmaksızın, ondan sonra Peygamberin vefatına kadar iki sene zarfında bütün Arabistanın her tarafından akın akın, fevc fevc hey'etler gelerek islâma girmişler, Necranlılar ve Benî tağlib gibi henüz doğrudan doğru islâmı kabul etmemiş bulunanlar da islâm zimmet ve tabi'ıyyetini kabul etmişler, islâm milleti içine girmişlerdi, ve bu suretle

haricdeki devletlere karşı da islâmı da'vet ve fütuhatının kapısı açılmış bulunuyordu ki; hep bunlar « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّه » va'dinin zuhura başlamış olması idi, ve bu günler « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » buyurulmuş olan günler idi. Bununla Resulallahın risalet ve tebliğ vazîfesi hıtama irmiş ve bundan sonrası ümmetin uhdei emanet ve kifayetine kalan vezâif olmuş oluyordu. Bundan dolayı buyuruluyor ki işte muhakkak olacak olan bu vukuât olduğu, ya'ni mev'ud olan o nasr-u feth geldiği

Sh:»6241

ve sen insanların böyle fevc fevc Allah dînine girmeğe başladıklarını gördüğün vakıt 3. ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ artık tesbîh et rabbına hamd ile -seni ınayet ve terbiyei hassasiyle yetiştirip hüdâ ve hak dîni ile göndererek « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّه » va'dini yerine getirmek üzere o hamd-ü tebcile şayan muvaffakıyyetlere irdiren, sana kevseri verip düşmanlarını ebter kılan rabbının büyük atâ ve ıhsanına mazheriyyetten dolayı ona lâyık her türlü övgü ve ta'zîmat ile hamd ederek onun zati sübhanîsini her vechile, ya'ni zatında, sıfatında, ef'alinde, esmasında şanına yaraşmıyan eksiklik şâibelerinden tenzih ve takdise daha ziyade devam et. Demek ki bütün bunlardan: nusret ve

fetihten ve neşri dînden netice, gayei hikmet tesbih ve tahmiddir. «

دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» buyurulduğu üzere ehli Cennetin

Cennette de evvel ve âhir duâları tesbih ve tahmiddir. «

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ» mantukunca Meleklerin de işi odur. Ve hattâ her

şey kendi hususıyyetine göre halikına hamd ile tesbih ettiğine nazaran hamd ile tesbih bütün hılkatin

gayesi demektir, «

«وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

yukarılarda geçmişti ki tesbîh esasen balığın suda, kuşun ve atın hevada, nücumun eflâkte hızla geçişleri

gibi sür'atle geçmek, ya'ni hızla yüzmek ma'nasına sibahatten tef'ıl olduğu için çok yüzdürmek ma'nasının

lâzımı olarak çok uzaklaştırmak veya pâklikte, temizlikte çok ileri götürmek ma'nasından me'huz olarak

tenzihte mütearef olmuştur. Râgıb: der ki tesbîh Allah tealâyı tenzihtir, bunun aslı da Allaha ıbadette sür'atle

gidiştir, ib'ad « اَبْعَدَهُ اللّٰهُ = Allah irağ etsin» gibi şerr hakkında kullanıldığı gibi tesbih de fı'li hayra

tahsıys edilmiştir, ve tesbîh, gerek kavil ve gerek fiil ve gerek niyyet ıbadâtin hepsine de ıtlak olunur, «

فَلَوْلَآ اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ» minelmusallîn, diye tefsîr edilmiştir, Maamafih evlâ

olan Sh:»6242

üçüne de şâmil olmaktır اهـ. « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » demek hamdin bir ifadei mahsusası olduğu gibi « سُبْحَانَ اللّٰهِ » demek de tesbîhin bir alemi mahsusu olduğundan dolayı Kamusta mezkûr olduğu üzere tesbîh, sübhânallah demek ma'nasına da gelir, ve yerine göre « سُبْحَانَ اللّٰهِ » demek teaccüb makamında da söylenir. Eğer teaccüb fevkal'âde bir güzellik münasebetiyle istihsan makamında ise yaradanı bu bedî' sun'ıyle tenzih ma'nasında olur, ve eğer bir münasebetsizliğe teaccüb ile istihcan makamında ise Halık tealâyı ondan tenzih ederim ma'nasında olur. «Sübhan» kelimesinin esmâi husnâdan olarak zati bâriye ıtlak olunduğu da zikr olunmuştur. Ebül'beka külliyyatında da şöyle mezkûrdur: Kur'anda tezekkî, islâm ma'nasına olduğu gibi tesbih de hep salâttır, maamafih Kur'anda tesbîh, vücuh ile tenzih ma'nasına da varid olmuştur. Tesbihten tenzih ve zikri mücerred murad olduğunda harfi cerr ile teaddî etmez « سَبَّحَ بِاللّٰهِ » denilmez, fııl, ya'ni salâta makrun tenzih murad olunduğu zaman ise bu murada tenbih için harfi cerr ile teaddî eder, bir de tesbîh, taât ve ıbadat ile, takdis de mearif ve ı'tikadat ile olur. Tesbîh, lâyık olmıyanı nefiydir, takdis lâyık olanı isbattır, « ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ . ﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ﴾ » ma'nasınadır اهـ, ya'ni burada « بـا » ile teaddî etmiş değildir. Tesbîhin hamd ile cem'i emr olunmuştur. Râzî der ki Hak tealânın sıfatları selb-ü îcab, nefy-ü isbatta mülâhaza olunur. Sülûb ise îcabâta mukaddemdir. Tesbîh,

vâcibül'vücudun sıfati selbiyyesine işarettir ki bunlar celâl sıfatlarıdır. Tahmid de sıfati sübutiyyeye işarettir ki bunlar da ikram sıfatlarıdır اهـ.

Şu halde tesbîh ile hamdin cem'i zül'celâli vel'ikram ismi hukmünce celâl ve ikram sıfatlarının isbat ve ızharı

Sh:»6243

demek olur. Bu şöyle de iyzah olunur: Yine müfessirînin zikr ettikleri vechile Resulullah sallâllahü aleyhi veselleme tesbihten suâl olunduğunda buyurmuştur ki: « تَنْزِيهُ اللّٰهِ مِنْ كُلِّ سُوءٍ = Allah tealâyı her ârızadan, şâibeden tenzihtir اهـ.» Bu ise gerek sıfati zatiyyesinde ve gerek sıfati fi'linde nefiy veya isbatı câiz ve lâyık olmıyacak her nakîsadan nezîh demek olur, binaenaleyh tesbîh Allah tealânın zatinde, sıfatında, ef'alinde esmâsında nezâhet ve pâkliğini ifade eder. Bu da hadîsat ve mümkinatın şanından olan çirkinliklere, eksikliklere ve kemali ilâhiye münafî bulunan ahvale karşı sıfatı fi'ilden olan gadab ve celâl sıfatının tecellisini ve zatında hiç bir noksan kabul etmiyen sıfatı cemalin, hüsni ekmelin bütün pâkliğile tahakkukunu istilzam eyler. Bundan dolayıdırki « وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِه وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهٖ » kavliilâhîsi tesbihin sıfatı celâl

ile alâkasını açık olarak ifade etmektedir. O halde tesbihin hakikati, hamdin hakikati gibi doğrudan doğru Allah tealânın kendisine mahsus olan ve subbuh, kuddûs Hamîd ismi şeriflerinin muktezası bulunan fi'ildir. Mahlûkata aid olan tesbih ise her birinin mevahibi fıtriyyesine göre mümkin olabilen istitaati mahsusası nisbetinde gerek fi'len ve gerek kavlen ve gerek i'tikaden onun ızhar ve i'lânı için emriilâhîye ittiba'dan ıbarettir. Bu haysiyyetledirki tesbih kavil, fi'il, niyyet ve ı'tikada şâmil olmak üzere ve bilassa namaz ma'nasına ve sübhâneke ve sübhanâllah gibi tenzihi ifade eden ezkâr ile sena ma'nalarına gelmektedir, ve onun için burada ekser müfessirîn mutlâka tenzîh ile, ba'zıları da namaz ile, diğer ba'zıları da subhânallah demek ile tefsir eylemişler, ba'zıları da « سُبْحَانَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا » gibi tesbîhi teaccub olarak bu muvaffakıyyetin şayanı hayret bir surette büyüklüğünü tes'ıyd için olduğunu anlatmışlardır. Ebüssûud bu vecihleri şöyle hulâsa eylemiştir: Rabbına hamd ederek sübhânallah, de, yâhud kimsenin kalbine hutur etmiyecek

Sh:»6244

vechile sana o şayanı hayret galebe ve muvaffakıyyetleri müyesser kıldığından dolayı onun o güzel, o bedî' sun'una hamd ederek teaccub et, yâhud ziyade in'amından dolayı ziyade ibadet ve senâ olmak üzere onu

tesbîh ve hamd ederek zikret. Yâhud ni'metine hamd ederek onun için namaz kıl. Kâ'benin kapısını açtığı zaman Resulullahın sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış olduğu rivayet olunmuştur. Yâhud va'dini yerine getirdiğinden dolayı hamd ederek onu zalimlerin söylediklerinden tenzih et, yâhud ikram sıfatlarına hamd ederek celâl sıfatlarıyla senâ et اهـ.

Resulullahın birçok âyetlerde geçtiği üzere daha evvelden dahi tesbîh ve hamd ile emr olunduğu ve binaenaleyh fetihten evvel dahi tesbîh ve hamd etmekte bulunduğu ma'lûm olmak hasebiyle buradaki emrin devam, veya tezyid veya diğer bir nükte ile bir ma'nayı mahsus ifade etmesi lâzım geleceğinden zikr olunan vucuh ile müfessirîn bunu anlatmak istemişlerdir. Şu muhakkaktırki Allah tealânın celâl ve ikram tecelliyâtı hiç bir lâhza munkati' olmadığından dolayı her zaman ona tesbîh ve hamd vazîfedir, ve hamd Fatihada iyzah olunduğu üzere yalnız ni'meti gayri vâsıleden dolayı değil, ni'meti vâsıleden dolayı da olur. Ve o zaman hamd, şükür ma'nasında olur. Binaenaleyh celâl ve ikram tecelliyâtı tezayüd ettiği nisbette de tesbîh ve hamdin tezyidi icyab eder. Zira ni'met ve ikrama irince mün'imi ve sıfatı celâlini unutmak ve celâl eseri karşısında cemal ve ikrâm tecelliyâtını unutmak, husrana götüren cehil ve küfrân huylarındandır. Nasr-u fetihte ise bir taraftan izharı celâl, bir taraftan da ikram ile va'de vefa vardır. Binaenaleyh bunların tehakkukiyle tesbîh ve hamd vazîfesi bitmiş olmayıp asıl bu muvaffakıyyeti müşahededen sonra tesbîh ve

hamdin ziyadesiyle iyfası maksuddur. En yüksek pâklik ile en yüksek hamd-ü şükür zevkı asıl o zamandır.

Ve asıl o zamandır

Sh:»6245

ki kalbin daha yüksek bir ferağ ve temizlikle Hak tealânın celâl ve cemali neş'esini duyarak ona müteveccih olması lâzımdır. Netekîm «فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ» buyurmuştu, ve onun için ehli Cennetin bütün da'vası da tesbîh ve hamddir. İşte «سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِه» diye zikre müvazabet de bu zevk-u neş'e ile cemali hakka olan o şevk-u rağbetin i'lân ve izharı ve ruhun bütün külliyyetiyle ona tevcihi demek olduğu gibi ta ibtidai risalette «وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ» buyurulmuş olan asnâmın bu feth-u zafer üzerine kırılması ve zâhir-ü bâtında şirk âsâr ve ahlak ve âdâtının silinmesi için tathirat icrası da o tesbîh ve tenzihin muktezasıdır. Bundan dolayı burada «سَبِّحْ» emri, Allah tealâyı zikr-ü tenzihin teksirini ifade ederken zâhir-ü bâtının tathiri emrini de ifade etmiş olur. Fakat ânifen ıhtar olunduğu üzere tesbîh ve tahmidin hakıkati yine Allaha mahsus olduğu için her kim olursa olsun Dünyada hiç bir mahlûkun onu bütün kemaliyle iyfası kabil olmaz, abid, ma'sum olsa da münezzeh sübhan olamaz. Her ne kadar hulükı azîm olan ilâhî ahlak ile tehalluk

etse, «قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى» olsa dahi Halık tealânın «لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ»

olan zati sübhânîsine nisbetle mahlûkun kusur ve noksanı mahiyyetinin lâzımıdır, onun bütün kemali «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» mîsakıyle Allah tealânın avn-ü ınayetinden aldığı feyzı

imdada bağlıdır. Her hususta nasr-u fetih ondandır, netekim Resulullah «

لَا اُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ = ben sana

senayı sayıp tüketemem, sen kendi senâ ettiğin gibisin» demiştir. «

مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ» vârid olmuştur. Bu kusuru örtecek, bu eksikliği ikmâl edecek

olan da ancak Allah tealânın mağfiretidir. O da taleb edene mev'ud olduğundan buna işaret olarak da

buyuruluyor ki ﴿وَاسْتَغْفِرْهُ﴾ ve ona istiğfar et -Sûreyi Muhammedde «

فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ»

Sh:»6246

buyurulduğu üzere gerek kendin ve gerek ümmetin için mağfiretini dile, ki «

لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ» hukmü de zâhir olarak bütün

temizlikle Rabbına rucu' edesin ﴿اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ çünkü o muhakkak bir tevvab bulunuyor-

tevbe ile kendine rucu' edenleri ötedenberi kabul ile mağfiret ede gelmiştir. Binaenaleyh istiğfar ve tevbe edenler kabulünü ümid etsinler. Kelâmın zâhir « غَفَّارًا » denilmek iken « تَوَّابًا » buyurulması nüktelidir. Tesbîhin hamde ıktiranı gibi bununla istiğfarın tam faidesi tevbeye iktiranı halinde olacağına bir tenbih vardır. İstiğfar, « اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْتَغْفِرُكَ » yâhud « رَبَّنَا اغْفِرْ لى » «yarab bana mağfiret et, bize mağfiret buyur, mağfiretini niyaz ederim» gibi duâ ve niyaz ile mağfiret istemektir. Tevbe ise yukarılarda iyzah olunduğu üzere günaha nedamet ve bir daha yapmamak üzere azm ile rucu'dur, insan başkalarının günahları için de istiğfar edebilir, Kur'ânda « رَبَّنَا اغْفِرْ لى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ » gibi bunun pek güzel misâlleri vardır. Onun için buradada « وَاسْتَغْفِرْهُ » emri Peyamberin sade kendisi için olmak lâzım gelmeyip ümmeti için de olur. Ve hattâ daha ziyade ümmeti için denilmiştir. Lâkin kimse başkasının namına tevbe edemez, bununla beraber istiğfar tevbeyi de tezammun edebilir. Âlûsînin nakl ettiği vechile İbni Receb demiştirki: mücerred istiğfar, duâda mağfiret talebiyle beraber tevbedir, « أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَ أَتُوبُ اِلَيْهِ » gibi tevbeyi de zikr ederek istiğfar ise sade mağfiret talebiyle duâdır. Bir de demiştirki mücerred istiğfar geçmiş günaha nedametle onun şerrinden vikayeyi duâ ile taleb ve gelecek günahın şerrinden de onu yapmamağa azm ile vikayeyi talebdir. Ve işte « لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْاِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاِسْتِغْفَارِ = ısrar ile sagîre

yoktur, istiğfar ile de kebîre yoktur» gibi vârid olan eserlerde ısrarı men'eden ve mücerred olarak zikr edilen istiğfardan murad böyle nedamet ve azm ile tevbeyi mutazammın olan istiğfardır,

Sh:»6247

eğer geçmiş günâha nedamet yoksa o sade duâdır, nedamete mukarin ise tevbedir اهـ. Bunun hâsılı; şer'an istiğfara mev'ud ve müterettib olan ahkâm, tevbe ma'nasında olan istiğfardadır, mutlak olarak istiğfar denildiği zaman o murad olunur, tevbe, nedamet ma'nası bulunmıyan ve günâhına peşiman olmaksızın sadece onun afv-u mağfiretini istemekten ibaret kalan istiğfar, sade bir duâdır, makbul olmamak gerektir. Çünkü hem günaha peşimanlık duymamak hem de onun mağfiretini istemek Allah karşı sû'i edebdir, ancak bu kişinin kendi günahı hakkındadır. Bir de bu Âyette ihtibâk san'atı olduğu söylenmiştir. Asıl kelâm «ona istiğfar et, çünkü o bir gaffardır, ve tevbe et çünkü o bir tevvabdır» demek olup her birinden birinin hazfiyle diğerine işaret edilmiştir.

Sûrenin başında da işaret olunduğu üzere imam Ahmed ibni Hanbelin Müsnedinde ve sahihi Müslimde ve daha başkalarında Hazreti Aişeden rivayet olunmuşturki: Resulullah son zamanlarında « سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَ أَتُوبُ اِلَيْهِ » kavlini çok söyler

olmuştu, ve sorulduğunda: Rabbım bana ümmetimde bir alemet göreceğimi haber verdi, ve onu gördüğüm zaman hamd ile tesbîh ve istiğfar etmemi emir buyurdu, demişti. Tefsiri Keşşafta derki; tesbîh emriyle beraber istiğfar emri dînin kıvamı olan emr ile emri tekmil içindir, ya'ni dînin kıvamı tâat ile ma'sıyetten korunmak beynini cemi'dedir, bir de Resullahın ısmetiyle beraber bu emr ümmetine lûtf olmak içindir. Bir de istiğfar Allah için tevazu'dan ve hazmı nefsidendir ve ondan dolayı nefsinde bir ibadettir. Peygamber sallallâhu aleyhi vesellem Hazretlerinin «ben gece ve gündüz yüz kerre istiğfar ederim» dediği de rivayatı sahiha cümsindendir اهـ.

Âlûsî derki: âbid her ne kadar bezli mechûd etse de ma'budun celâline lâyık olanı gereği gibi iyfade kusurdan halî olamıyacağına işaret için birçok taatlardan sonra istiğfar

Sh:»6248

da meşru' kılınmıştır, onun için zikretmişlerdirki: farz namazı kılan kimse için akıbinde üç kerre istiğfar etmesi, teheccüd kılanın sehar vakıtleri dilediği kadar istiğfar etmesi, ve hâcının hacdan sonra istiğfar etmesi meş'ru' kılınmıştır, «

﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾. ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ

النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ » Kezalik abdestin

nihayetinde ve her meclisin hıtamında istiğfarın meşru' olduğu da rivayet olunmuştur: Resulullah her hangi bir meclisten kalkarken de «

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ، اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ » derdi. Bu

vechile istiğfar emrinden anlaşıldığı nakl edilen vefat haberine bir remiz var demektir, meşhuru da bu işaret, emri dînin tekâmüliyle da'vet vazîfesinin temama yaklaşmış olduğuna delâletten anlaşılmıştır اهـ.

«

هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّه » âyetleri Resulullahın irsali, Hak dîninin bütün dînlere karşı ızharı hikmeti için olduğunu anlattığı ve « فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ » gibi âyetlerde

de kâfirlere karşı yapılmış olan vaîdlerin ba'zısı Peygamberin vefatından evvel Dünyada göreceğine işaret buyurulduğu gibi bu Sûrede de nasır ve fethin geleceği ve halkın alay alay dîni hakka girmeğe başladıklarını Resulûllahın muhakkak göreceği va'd olunarak bu görüş tehakkuk ettiği zaman tesbîh ve hamd ile istiğfarın emr olunması ve sonra buna ta'lil makamında tevvab ismi şerifiyle hıtam verilmesi ve tesbîh ve hamd ehli Cennetin evvel ve âhir gayesi da'vası olduğunun ma'lûm bulunması ve mağfirette

örtmek, tevvabda rücuu kabul etmek ma'nalarının da esas olması düşünülünce muhakkak bir va'di kerîm ile onun sureti kat'iyyede incazını ifade eden bu « اِذَا جَآءَ۠ وَرَاَيْتَ۠ فَسَبِّحْ » ta'likın bir çok nüktelere delâlet eyliyen müfadinin hasılı: o vakıt gelince, va'din temam olup risalet vazîfesinin hıtama irerek « اِرْجِعِۤى » emrinin tehakkuk edeceğini ve binaenaleyh o alâmetler görülünce va'din sıdkını ve hakkındaki ınayet ve tecelliyâtı ilâhiyyenin kudsiyyet ve azametini görmüş, kevserin

zevkı

Sh:»6249

cereyanını müşahede eylemiş olan zati Muhammedînin o neşei muvaffakıyyetle mutmainn ve müsaffa lekesiz olarak bu âlemi fânîden, bu dari imtihan ve ma'rekei zünüb olan Dünyadan çekilip ruhi kâk ve sirri pâk ile hakkal'yakîn likaullaha kavuşmak üzere tesbîh, hamd ve en ziyade ümmeti için istiğfar ederek « اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّاۤ اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ ۘ » hukmüne hâzır ve âmade bulunması lüzumunu iş'ar olduğu sezilir, ki bunda « وَلِىَ دِيْنِ » mazmunundaki ıhlâs ve tebşirin de bir îyzah ve incazı vardır.

Rivayet olunmuştur ki: bu Sûre, nâzil olduğunda Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir hutbe iyrad edip şöyle buyurmuştu: «

اِنَّ عَبْدًا خَيَّرَهُ اللّٰهُ بَيْنَ الدُّنْيَا وَ بَيْنَ لِقَائِهِ فَاخْتَارَ لِقَاءَ اللّٰهِ

= bir kul, Allah onu Dünya ile kendi likası arasında muhayyer kıldı, o Allahın likasını ihtiyar eyledi». Bunun ne demek olduğunu Ebu Bekir radıyallahü anh anlamıştı da: nefislerimiz ve mallarımız, atalarımız ve evlâdlarımızla sana feda olalım! Demişti, yine rivayet olunmuştur ki: Resullûllah bunu ashabına okuduğu vakıt sevinmişler, fakat Hazreti Abbas radıyallahü anh ağlamıştı, aleyhissalâtü vesselâm neye ağlıyorsun amuca? Buyurdu, sana vefatın haber veriliyor « نُعِيتَ اِلَيْكَ نَفْسَكَ » dedi, evet dediğin gibi « اِنَّهَا لَكَمَا تَقُولُ » buyurdu. Hazreti Ömerin ve İbni Abbasın bunu anlayışları da yukarıda zikrolunmuştu.

Nasır, fetih ve ru'yet bu üç şarta tesbîh ve hamd, istiğfar, bu üç emrin terettübüne müteallık nükteleri beyan ederken Râzî, tefsirinde derki: Hak yolcularının seyrinde iki tarik vardır; kimisi « مَا رَاَيْتُ شَيْئًا اِلَّا وَرَاَيْتَ اللّٰهَ بَعْدَهُ = hiç birşey görmedim ille ondan sonra Allahı gördüm» demiştir. Kimisi de « مَا رَاَيْتُ شَيْئًا اِلَّا وَرَاَيْتَ اللّٰهَ قَبْلَهُ = hiç birşey görmedim ille ondan evvel Allahı gördüm» demiştir. Şek yok ki bu tarik daha ekmeldir, zira mealimi hikemiyye i'tibariyle müessirden esere inmek eserden müessire çıkmaktan mertebece daha yüksektir.

Riyazât erbabının fikirlerince

de nur kaynağı vâcibülvücud, zulmet kaynağı mümkinülvücud olduğundan vâcibülvucudda istiğrak elbette daha eşreflidir, hem asl ile tâbi'a istidlâl tâbi' ile asla istidlâldan daha kuvvetlidir. Bu anlaşıldıktan sonra bu âyet de işte bu iki tarikın eşrefi olan tarika delâlet eylemektedir. Zira Halık ile iştiğali nefs ile iştiğale takdim ederek evvela Halika âid iki emr: tesbîh ve hamd zikr olunmuş, sonra da üçüncü mertebede istiğfar zikredilmiştirki hem Halika, hem de halka iltifat olan memzuc bir halettir. Tesbîh, sıfatı celâl olan sıfâtı selbiyyeye, tahmid de sıfatı ikram olan sıfâtı sübutiyyeye delâlet ettiğinden dolayı celâli mülâhaza ikramı mülâhazaya takdim olunmak için tesbîh, hamde takdim olunmuş, sonra da Halıktan halka nüzul tarikıyle istiğfar zikredilmiştir. Çünkü bunda nefsin kusurunu ve hakkın cudunu görmek ve nefs için aslâh ve ekmel olanı taleb etmek vardır. Ma'lûmki kul, Allahdan gayrisinin mütaleasiyle meşgul olduğu nisbette Allah tealânın Hazreti celâlini mütaleadan mahrum olur, istiğfarın tesbîh ve tahmidden sonraya te'hîri bu dakikaya işaret eyler اهـ. Lâkin şunu da unutmamak lâzım gelirki burada halka olan bu nuzul halkta kalmak için değil, halktan halika ekmel vechile rucu' ve onun mağfiretiyle lütfi cemaline müstağrak olmak üzere huzurı ehadiyyetine kabul için olduğuna tenbihen nihayeti tevvab ismi şerifiyle hatm olunmuştur. Bunda zikrolunan iki tarikın ikisini de câmi' olmak üzere halka nüzulden sonra yine Halika rucu' ve evvel ve

âhir tevhid ile mead ve müntehada karar vardır. «

﴿وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ﴾ ﴿هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ﴾ ﴿اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾»

Kevser kendisine verilmiş olan Fahriâlem sallâllahü aleyhi vesellem nihayet böyle mansur ve muzaffer olarak kendisine fütuhat kapıları açıldığı ve halkın alay alay, akın akın Allah dînine girmeğe başladıklarını gördüğü ve bu suretle dîn tekâmül ederek

Sh:»6251

risalet vazîfesi hıtama irip mucebince Dünyada icrayı ahkâm etmek üzere bütün Dünya maddeten ve ma'nen kendisine teveccüh eylemiş bulunduğu sırada «

لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰىۙ وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰىۖ ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰىۙ وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ » hukmünce iki mükâfatın tecellîsi karşısında bulunuyordu. Birisi: zafer ve fethin muktezası olarak Dünya saltanat ve ganîmetinin teveccühü, birisi de onu kazandıran Allah dîninin muktezası olarak o fâni Dünya ıkbaline meyl-ü iltifat etmeyip Allahın

lûtf-ü ınayetiyle mahza Allah için yapılmış olan o mesai, ve mücahedenin ecrini hiç bir dünyevî garazla kirletmiyerek « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى » hukmünü tehakkuk ettirmek üzere bu muvaffakıyyetle şükran içinde pâk, musaffâ olarak Allaha kavuşmak. Bir nâmi de Tevdî' Sûresi olan bu Sûre işte bu saatin hulûlünde onun artık tesbih ve hamd ederek bundan böyle bu dîni ekmelin icrayı ahkâmını ümmetine tevdi' ve mihnet-ü fena âlemi olan bu cismaniyyet âlemine veda' edip Rabbın likasını istemesine işaret ediyordu. Hazreti Yusüf mülkte muvaffakıyyetinin neticesinde «

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ » diye müslim olarak alınıp salihlere ilhakını istediği gibi Resuli Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem de hutbesinde «

اِنَّ عَبْدًا خَيَّرَهُ اللّٰهُ بَيْنَ الدُّنْيَا وَ بَيْنَ لِقَائِهِ فَاخْتَارَ لِقَاءَ اللّٰهِ

» diye işaret eylediği vechile Dünyayı bırakıp Allahın likasını ihtiyar eyledi.

Hicretin onuncu senesi «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا » âyetinin nâzil olduğu veda' haccini yaptıktan

Sh:»6252

ve « اَلَا هَلْ بَلَّغْتُ اَلَا هَلْ بَلَّغْتُ = Bakınız tebliğ ettimmi? Bakınız tebliğ ettimmi?» Diye diye iyrad buyurduğu meşhur veda' hutbesini iyrad eyledikten sonra Medîneye avdet buyurmuştu, hem hamd ile tesbih ediyordu. Bu arada son âyet olarak « وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ » âyeti nâzil olmuştu, derken on birinci senei hicriyyesi Saferinin sonlarında bir baş ağrısından rahatsızlanarak Rebiulevvelin on ikinci gününe kadar devam eden bu rahatsızlığı esnasında dahi son üç günden maadasında mescidi saadet çıkıp namazı kıldırmaktan kalmamıştı, bu esnada birgün Fadl ibni Abbas ile Aliyy ibni ebî Talib Hazretlerinin ikisi arasında minbere çıkıp hamd-ü sena ettikten sonra iyrad buyurduğu hutbesinde: « اَيُّهَا النَّاسُ » ben kimin sırtına bir değnek vurdumsa işte sırtım benden kısas etsin ve eğer ben bir kimsenin ırzına şetm etmiş isem işte ırzım ona kısas etsin, ben kimsenin malını almışsam işte malım ondan alsın ve benim tarafımdan husumet olur diye korkmasın o benim şanımdan değildir, dedi indi, öğle namazını kıldıktan sonra yine minbere döndü, evvelki sözünü tekrar eyledi. Bunun üzerine üç dirhem iddia eden bir kişiye derhal bedelini verdi, sonra

şöyle buyurdu: haberiniz olsun Dünya mahcubluğu Âhıret mahcubluğndan ehvendir, sonra ashabi Uhude duâ etti ve onlar için istiğfar eyledi, sonra da bâlâda zikr olunduğu üzere: bir kul, Allah onu Dünya ile likası beyninde muhayyer kıldı da o Allahın likasını ağlamıştı da « فَدَيْنَاكَ بِاَنْفُسِنَا وَ اَمْوَالِنَا وَ اٰبَائِنَا وَ اَوْلَادِنَا » demişti, sonra da Ensarı tavsıye buyurdu. Ancak üç gün mescide çıkamamıştı, ezan okununca Ebu Bekre emr edin nâsa namazı kıldırsın buyurdu, Rebîul'evvelin on ikinci günü, Pazartesi günü -ki mevlidi günüdür- Hazreti Âişeden rivayet olunduğu vechile önündeki bardağa mübarek elini batırıp su ile yüzünü mesh ediyor, « اَللّٰهُمَّ اَعِنِّى عَلٰى سَكَرَاتِ الْمَوْتِ = Allahım

Sh:»6253

bana ölüm sekeratına karşı yardım buyur» diye duâ ediyordu, kuşluk vaktı idi derken ağırlaştı Hazreti Aişe kucağına almıştı, bu fanî âleme gözünü yumdu, son kelâmı « بَلِ الرَّفِيقِ الْاَعْلٰى = hayır refık a'lâ» diye rabbine arzı iştiyak oldu, maksudu olan likaullaha kavuştu (وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ bak). sallâllahü aleyhi ve alâ alihi ve sahbihi.

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُه اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى ابْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ ابْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. رَبِّ اجْعَلْنِى مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ. رَبَّنَا اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ. اَللّٰهُمَّ اَحْيِنَا عَلٰى دِينِه وَاَمِتْنَاعَلٰى سُنَّتِه وَاحْشُرْنَا تَحْتَ لِوَائِه. سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَتُوبُ اِلَيْكَ. فَلْيَكُنْ اٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

Bu muvaffakıyyete, bu güzel hâtimeye, böyle tesbîh ve hamd ile Allahın mağfiretine kavuşturan Allah dînine mukabil bu ni'metin kadrini bilmeyip küfr-ü küfranda ısrar eden ve kendilerine « لَكُمْ دِينُكُمْ » denilen ve tevbeye yanaşmıyan kâfirlerin sui akıbetleriyle cezaları da en bâriz bir misal ile gösterilmek ve Peygamberin vefatiyle islâmın fütuhat ve intişarına halel gelmeyip ona düşmanlık edenlerin yine

muradlarına iremiyecekleri anlatılmak üzere bunun akıbinde Hazreti Peygamberin amucası iken ona iyman şerefine nâil olmayıp küfür ve husumet edenlerle beraber olduğundan dolayı haseb-ü nesebi, servet-ü mesaîsi kendisine fâide vermemiş olan Ebu Lehebin ebedî husranını anlatan « تَبَّتْ » Suresi gelecektir.